

DISORDERS OF BEHAVIOR IN PUPILS IN THE CONTEXT OF WORK OF A SPECIAL PEDAGOGUE

[PORUCHY SPRÁVANIA U ZIAKOV V KONTEXTE SPECIALNOPEdagogICKEHO POSOBENIA]

Petra Jedlickova

doi: 10.18355/PG.2020.9.1.2

Abstract

The author defines and clarifies the concept of behavioral disorder at the beginning of her paper. Subsequently, it presents partial results of its own empirical research, which focused on identifying real activities of a special pedagogue at elementary schools aimed at pupils with problematic behavior and with behavioral disorders and compares them with tasks that define a professional educator's professional standards. Another aim of the research was to find out the occurrence of behavioral disorders in elementary schools, where the special pedagogue operates and in schools, where there is no specialpedagogical activity.

Key words

behavioral disorder; special pedagogue

12

Abstrakt

Autorka v úvode svojho príspevku vymedzuje a objasňuje pojem poruchy správania. Následne prezentuje čiastkové výsledky vlastného empirického výskumu, ktorý sa zameriaval na zisťovanie reálnych aktivít školského špeciálneho pedagóga na základných školách zameraných na žiakov s problémovým správaním, resp. s poruchami správania a porovnáva ich s úlohami, ktoré špeciálnemu pedagógovi vymedzujú profesijné štandardy. Ďalším cieľom výskumu bolo zistiť výskyt porúch správania na základných školách, kde školský špeciálny pedagóg pôsobí a na školách, kde absentuje špeciálnopedagogické pôsobenie.

Kľúčové slová

poruchy správania; školský špeciálny pedagóg

Úvod

Poruchy správania predstavujú veľmi široko chápaný pojem. V podstate ide o psychiatrickú diagnózu, resp. pomerne rozšírený psychologický a psychiatrický jav. Majú rôznorodú etiológiu a množstvo symptómov, ktoré poukazujú a upozorňujú na konflikty a intrapsychické napätie (*emočné poruchy*) alebo na prekážky a narušené vzťahy v sociálnom spolunažívaní (*poruchy sociálneho fungovania*). Väčšinou sa postupne vyvinuli z epizodických foriem neriešeného a nezvládnutého problémového správania, ale tiež sa zvyknú spájať s poruchami telesného i duševného zdravia (psychiatrické ochorenia, poruchy osobnosti), s poruchami vývinu (mentálne

postihnutie, špecifické poruchy učenia, pervazívne vývinové poruchy a pod.), traumami, zanedbávaním a pod., ale treba ich od daných porúch odlišovať a nestotožňovať. U detí s poruchami správania ide o pretrvávajúce a opakované agresívne, asociálne a vyzývavé správanie, ktoré môže vážne narušiť sociálne spolunažívanie. Za poruchu správania považujeme každú negatívnu odchýlku od normy, ktorá má obraz vedomého a trvalého konania, ktoré možno označiť a pomenovať ako nežiaduce a ktoré môže časom vyústiť až do správania delikventného, do kriminality alebo až do poruchy osobnosti. Kriminálne a delikventné správanie môžeme označiť aj ako poruchy sociálnych adaptačných schopností. Prevalencia porúch správania je v rozmedzí 5-15% u adolescentov. (Hornakova, M., 2016; Kaleja, M., 2013b; Hornakova, M., Rackova, O., 2016, Kroupova, K., 2016, Vagnerova, M., 2014).

Vymedziť poruchy správania, hodnotiť ich či definovať je možné z viacerých uhlov pohľadu, resp. podľa toho, ako ich využívajú rôzne vedné disciplíny, ako napríklad lekárske vedy, pedagogika, psychológia či sociológia. V dnešnej dobe existuje viacero systémov klasifikácie porúch správania, ktoré sa odlišujú na základe toho, ktorý faktor stojaci na pozadí vzniku porúch správania daný systém zdôrazňuje.

Čiastkové výsledky empirického výskumu

Správne vytvorené výskumné otázky (problémy) nás usmerňujú a vedú k podstate nášho výskumného bádania a záverečné výstupy by mali na každú jednu z nich odpovedať. V centre záujmu nášho výskumu bol **vzťah medzi výskytom problémového správania, porúch správania, sociálno-patologických javov a pôsobením školského špeciálneho pedagóga na príslušných základných školách.**

Hlavná výskumná otázka znela: Akú úlohu zohráva pôsobenie školského špeciálneho na príslušných základných školách v kontexte výskytu problémového správania, porúch správania či sociálno-patologických javov? Z hlavnej výskumnej otázky nám vyplynuli nasledovné *čiastkové výskumné otázky:*

1. Aké druhy problémového správania a aké poruchy správania či sociálno-patologické javy sa vyskytujú na základných školách?
2. Aké sú úlohy a náplň práce školského špeciálneho pedagóga vzhľadom k diagnostike, intervencii a prevencii skúmaného správania u žiakov?
3. S akou cieľovou skupinou najčastejšie pracujú školskí špeciálni pedagógovia v školskom prostredí?

Výskumná vzorka

Pre realizáciu kvalitného empirického skúmania je nevyhnutný adekvátny výber výskumnej vzorky, ktorú v našom prípade predstavovali dve skupiny:

1. *žiaci ôsmeho a deviateho ročníka základnej školy:* išlo o výber zámerný (na základe veku) a zároveň dostupný.
2. školskí špeciálni pedagógovia pôsobiaci na základnej škole: výskumnú vzorku sme získali náhodným i dostupným výberom, resp. oslovením tých pedagogických zamestnancov, na ktorých sme získali kontakty. Oslovili sme aj Asociáciu špeciálnych pedagógov s otázkou, či neexistuje databáza adries

školských špeciálnych pedagógov pôsobiacich na základných školách, ale odpoveď sme nedostali.

Výber základných škôl bol tiež zámerný a dostupný vychádzajúc z kritéria, či na danej škole pôsobí alebo nepôsobí školský špeciálny pedagóg. Vybrali sme žiakov školy, na ktorej nepôsobí žiadny odborný zamestnanec (ani psychológ, ani sociálny pedagóg, ani školský špeciálny pedagóg), ktorý by sa zaoberal prevenciou alebo riešením porúch správania a sociálno-patologických javov, a zároveň školy, kde pôsobí školský špeciálny pedagóg.

Metodika výskumu

V našom výskume sme využili dva druhy dotazníka vlastnej konštrukcie adresovaných trom cieľovým skupinám. *Prvý dotazník* bol adresovaný žiakom ôsmych a deviatych ročníkov základných škôl a mapoval výskyt jednotlivých prejavov problémového či poruchového správania a sociálno-patologických javov. Prvé položky dotazníka mapovali základné demografické údaje (pohlavie a vek). V prvej otázke sme zisťovali výskyt rôznych foriem agresívneho správania u žiakov (fyzické, verbálne, autoagresiu, kyberšikanu), pričom mohli označiť pri každej položke jednu zo škálových odpovedí *vždy-často-niekedy-nikdy*. Druhá a štvrtá otázka sa zameriavala na odhalenie etiologického pozadia nevhodného správania. Pri koncipovaní tretej otázky s 15 položkami označujúcimi jednotlivé prejavy rizikového, resp. problémového správania, sme vychádzali z aktuálneho popisu porúch správania uvedenom v DSM V (Raboch, J., Hrdlicka, M. et al., 2015). V poslednej otázke sme zisťovali, či sa v škole zúčastňujú rôznych preventívnych aktivít a či ich škola ponúka. Dotazník v úvode obsahoval základné demografické údaje, resp. pohlavie a vek respondentov. Vzhľadom k skúmanej problematike boli otázky jedna a tri ťažiskové, nakoľko mapovali výskyt problémového správania, sociálno-patologických javov prítomných u žiakov, resp. participantov výskumu. Pri koncipovaní otázky č. 1 sme vychádzali z klasifikácie agresívneho správania podľa viacerých autorov (fyzické, slovné, autoagresia, šikana). Pri vytváraní jednotlivých položiek tretej otázky sme sa opierali o diagnostické kritériá porúch opozičného vzťahu a porúch správania podľa najnovšej verzie Diagnostického a štatistického manuálu psychických porúch - DSM V. Tento dokument presne stanovuje podmienky (frekvenciu, početnosť symptómov) na stanovenie diagnózy porúch správania u sledovaných detí a adolescentov. My sme si pre potreby nášho výskumu zadefinovali žiakov s prejavmi problémového správania ako žiakov, ktorí na jednotlivé položky otázok jedna a tri v predloženej dotazníku odpovedali inak ako NIKDY. Obe tieto otázky ponúkali štyri stupne škály, pričom žiaci mali vybrať vždy len jednu: *vždy, často, niekedy, nikdy*. Dotazník vlastnej konštrukcie sme distribuovali žiakom vo veku 13-15 rokov (žiaci ôsmeho a deviateho ročníka), ktorí predstavovali náš výberový súbor v počte 335, pričom pochádzali zo siedmich krajov Slovenska (Nitriansky, Bratislavský, Banskobystrický, Prešovský, Žilinský, Trnavský, Trenčiansky). Čo sa týka pohlavia, na našom výskume participovalo 203 dievčat a 138 chlapcov. Rozdelili sme si ich do dvoch súborov. Do prvého patrili žiaci zo základných škôl, kde nepôsobí

žiadny odborný zamestnanec a do druhého súboru sme zaradili tých žiakov, ktorí navštevujú školu, v ktorej pôsobí súčasne školský špeciálny pedagóg.

Druhý dotazník bol adresovaný školským špeciálnym pedagógom s cieľom zistiť a komparovať na jednej strane náplň práce daného odborného zamestnanca podľa profesijných štandardov a na druhej strane realitu, ktorej čelí, resp. či uvedené úlohy „na papieri“ korešpondujú so skutočnou prácou školského špeciálneho pedagóga. Vo finálnej fáze výskumného procesu sme využili na spracovanie a vyhodnotenie získaných empirických údajov kvantitatívne aj kvalitatívne metódy. V rámci obsahovej analýzy textových dokumentov sme využili *techniku zakotvenej teórie*, v ktorej sa uplatňujú tri stupne kódovania (my sme využili kódovanie otvorené): otvorené, axiálne a selektívne, prostredníctvom ktorých výskumník predložené empirické údaje (v našom prípade profesijné štandardy školského špeciálneho pedagóga a Vzdelávacie programy pre žiakov s poruchami správania a pre žiakov s poruchami aktivity a pozornosti) rozoberá, analyzuje a následne skladá a syntetizuje novým spôsobom. Jednotlivé nové kategórie si vytvára porovnávaním, triedením pojmov na základe ich podobností, vlastností či interných súvislostí, pričom sa necháva viesť a usmerňovať vopred formulovanými výskumnými otázkami (Gavora, P., 2007; Miovsky, M., 2006; Svaricek, R., Sedova, K. et al., 2007).

Dotazník určený žiakom základných škôl sme vyhodnotili pomocou *matematicko-štatistických metód* (percentá, početnosť, chí-kvadrát test). Sformulované vedecké predpoklady sme verifikovali prostredníctvom štatistického testu: chí-kvadrátu. V procese analýzy a spracovania empirických údajov sme využili aj kvalitatívne metódy, akými sú *analýza, syntéza, indukcia, dedukcia, komparácia a analógia*.

Hypotéza vedeckého bádania

Pre potreby kvantitatívnej časti nášho výskumu sme si sformulovali hypotézu, ktorú sme verifikovali použitím metódy dotazníka vlastnej konštrukcie.

Hypotéza: Predpokladáme štatisticky významný vzťah medzi výskytom jednotlivých prejavov problémového správania, porúch správania (vychádzajúc s DSM V) a sociálno-patologických javov u vybranej cieľovej skupiny a pôsobením školského špeciálneho na príslušnej základnej škole.

Za jednotlivé prejavy uvedeného správania, ktoré sme dávali do vzťahu k sociálno/špeciálnopedagogickej intervencii a prevencii, považujeme (vychádzajúc z dostupných odborných publikácií a z DSM V):

- agresívne správania (verbálne, fyzické, autoagresiu, šikanovanie, resp. kyberšikanu);
- urážky, hnev, rozčúlenosť;
- odmietanie plniť požiadavky dospelých a rešpektovať pravidlá;
- hádky s dospelými (s učiteľmi; s rodičmi);
- obviňovanie iných zo svojich chýb a zlého správania;
- zlomyseľnosť a pomstychtivosť;
- klamstvo s cieľom získať výhody, prospech alebo sa vyhnúť povinnostiam;

- vlámanie sa do domu, budovy, auta;
- krádež;
- úteky z domu;
- záškoláctvo;
- fajčenie;
- alkoholizmus;
- hranie hazardných hier;
- požívanie drog.

Vybrané výskumné zistenia

V nasledovnej tabuľke uvádzame odpovede na otázku, s akou cieľovou skupinou pracujú školskí špeciálni pedagógovia na príslušnej ZŠ.

Tabuľka 1 Cieľová skupina školských špeciálnych pedagógov

<i>Cieľová skupina</i>	<i>Počet odpovedí</i>	<i>Percentá</i>
<i>Všetci žiaci so ŠVVP</i>	29	70,7
<i>Iba integrovaní žiaci</i>	14	34,1
<i>Intaktní žiaci s problémovým správaním</i>	13	31,7
<i>Žiaci s nadaním</i>	6	14,6
<i>Žiaci ohrození poruchami správania a soc.-pat. javmi</i>	6	14,6
<i>Žiaci s poruchami učenia</i>	27	65,9
<i>Žiaci s poruchami správania a žiaci, u ktorých sa vyskytli soc.-pat. javy</i>	13	31,7
<i>Žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia</i>	14	34,1
<i>Iné</i>	3	7,3

16

Niektorí respondenti označili aj možnosť *INÉ*, v ktorej uviedli, že sa venujú aj deťom s poruchou autistického spektra (PAS) a s narušenou komunikačnou schopnosťou (NKS), ale v podstate tieto odpovede môžeme zahrnúť do vyššie uvedenej možnosti: deti s PAS a NKS patria do skupiny detí so ŠVVP. Ďalej uviedli, že sa venujú v rámci prevencie aj deťom, ktoré na začiatku osvojovania si základných školských zručností, akými sú čítanie a písanie, majú ťažkosti, ale ešte nemajú diagnostikované poruchy učenia. Nezaoberajú sa však veľmi žiakmi zo sociálne znevýhodneného prostredia. Podľa školského zákona táto skupina detí sa tiež zaraďuje medzi žiakov so ŠVVP, ale najviac sa venujú deťom s vývinovými poruchami učenia, čím tiež prispievajú k zníženiu výskytu porúch správania, ktoré sa v najväčšej miere pridružujú k diagnóze ADHD a k poruchám učenia. Prechádzajúci zákon o pedagogických a odborných zamestnancoch č. 317/2009 explicitne hovoril o povinnosti (školských; terénnych) špeciálnych pedagógov venovať sa deťom s vývinovými poruchami a s poruchami správania. Nový zákon konkrétne neuvádza túto skupinu detí, všetci žiaci s postihnutiami a poruchami sú zaradení do jednej skupiny: žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Avšak cieľová skupina školských špeciálnych pedagógov sa od 1. septembra rozšírila aj na deti intaktné – na žiakov a deti

bez ŠVVP, ktorým majú poskytovať špeciálno-pedagogické intervencie. Nové znenie zákona takto umožňuje školskému špeciálnemu pedagógovi viac sa venovať aj oblasti primárnej prevencie. Problém však tkvie v skutočnosti, že žiakov so ŠVVP neustále pribúda a špeciálni pedagógovia nemajú dostatok času zahrnúť do svojho pôsobenia aj deti bez ŠVVP.

Cieľom ďalšej otázky v dotazníku bolo zistiť, vychádzajúc z príslušných profesijných štandardov, aké odborné činnosti týkajúce sa problémového, rizikového či poruchového správania a sociálno-patologických javov, reálne realizujú špeciálni a sociálni pedagógovia v školských podmienkach.

Tabuľka 2 Odborné činnosti školského špeciálneho pedagóga

Odborné činnosti	Počet odpovedí	Percentá
<i>Špeciálno-pedagogická diagnostika (ŠP) žiakov s problémami</i>	27	65,9
<i>ŠP poradenstvo žiakom intaktným</i>	20	48,8
<i>ŠP poradenstvo žiakom s problémovým správaním a s poruchami správania</i>	22	53,7
<i>ŠP poradenstvo rodičom alebo zákonným zástupcom</i>	36	87,8
<i>ŠP poradenstvo pedagógom</i>	36	87,8
<i>ŠP intervencie zamerané na žiakov s problémovým správaním</i>	18	43,9
<i>ŠP intervencie zamerané na žiakov s poruchami správania (špecifickými i nešpecifickými)</i>	17	41,5
<i>Prevenencia výskytu soc.-pat. javov</i>	5	12,2
<i>Identifikácia a monitoring soc.-pat. javov v škole</i>	5	12,2
<i>Mapovanie sociálnych vzťahov v jednotlivých triedach</i>	12	29,3
<i>Reedukácia diagnostikovaných porúch správania</i>	14	34,1
<i>Iné</i>	13	31,7

17

Náplň práce školského špeciálneho pedagóga vymedzoval zákon č. 317/2009 a profesijné štandardy, a to najmä diagnostiku, intervenciu, poradenstvo a prevenciu. Berúc do úvahy diagnostiku, ktorá z nového zákona „vypadla“, špeciálni pedagógovia (65,9%) sa vo väčšej miere venujú diagnostike dieťaťa, menej však mapovaniu vzťahov v triede, hoci v profesijných štandardoch je zaradená aj táto úloha pre špeciálnych pedagógov: *využíva viaceré metódy diferencijálnej diagnostiky na posúdenie a identifikáciu sociokultúrneho prostredia a jeho vplyvu na vývoj dieťaťa/žiaka: v rodine, v triede, v škole, medzi rovesníkmi, v širšom sociálnom prostredí*. Potvrdila sa nám skutočnosť že špeciálny pedagóg postupuje cez dieťa k prostrediu. Z odpovedí získaných na túto otázku dotazníka vyplýva, že špeciálni pedagógovia poskytujú vo väčšej početnosti poradenstvo rodičom a zákonným zástupcom (87,8%), pedagógom (87,8%) i samotným deťom

s problémovým správaním alebo s poruchami správania (53,7%). Špeciálnopedagogický proces nazvaný *reedukácia* sa objavuje v profesijných štandardoch pre špeciálneho pedagóga a z našich respondentov sa 34,1% vyjadrilo, že ju realizujú u detí s diagnostikovanými poruchami správania, 41,5% sa snaží intervenciou eliminovať alebo aspoň zmierňovať nevhodné prejavy správania u žiakov so špecifickými a nešpecifickými poruchami správania a 18 (43,9%) participantov rieši aj prípady detí s problémovým správaním. Ani v zákone o pedagogických a odborných zamestnancoch, ani v profesijných štandardoch pre školských špeciálnych pedagógov nenachádzame povinnosť monitorovať a identifikovať sociálno-patologické javy a predchádzať im, preto sme aj očakávali žiadnu alebo aspoň nízku početnosť kladnej odpovede na danú položku dotazníka. Iba 5 (12,2%) špeciálnych pedagógov sa vyslovene venuje tejto problematike. Je však pravdou, že intervenčnými a stimulačnými programami, ktoré pri individuálnej alebo skupinovej práci so žiakmi využívajú pôsobia preventívne vo vzťahu k vzniku a rozvoju sociálno-patologických fenoménov, ktoré sa zvyknú pridružovať k poruchám správania. Vytváranie, realizovanie a vyhodnocovanie preventívnych programov sa uvádza v profesijných štandardoch, ale cieľ, na ktorý sú zamerané, je nazvaný iným spôsobom ako sociálno-patologické javy, napr. ako eliminácia rizikových faktorov. Posledná položka tejto otázky dotazníka mala otvorenú formu a respondenti mohli uviesť aj ďalšie odborné činnosti, ktoré realizujú, ak ich nenašli v predchádzajúcich položkách. Nakoľko prioritou školských špeciálnych pedagógov je reedukácia a korekcia špecifických porúch učenia (túto možnosť sme v položkách nevideli), odrazil sa tento fakt aj v ich odpovediach (uvádzame citácie v upravenej podobe): *kognitívno-behaviorálna metóda; skôr som zameraná na rozvoj špecifických funkcií u žiakov s poruchami učenia a TKC (terapeuticko-korekčné cvičenia určené primárne deťom s ADHD); špeciálno-pedagogické intervencie žiakom so ŠVVP (2x), reedukácia porúch učenia(6x); korekcie porúch učenia, náprava reči; špeciálnopedagogické intervencie žiakov s poruchami učenia; učím predmet v 6. ročníkoch - Nenásilná komunikácia; vyučujem predmety špeciálnopedagogickej podpory: RŠF (rozvíjanie špecifických funkcií), TKC, ILI (individuálna logopedická intervencia), nemáme na škole žiakov s poruchami správania.*

Na začiatku výskumu sme si sformulovali hypotézu, pri ktorej sme predpokladali, že bude existovať štatisticky významný vzťah medzi pôsobením či nepôsobením špeciálnych pedagógov na základných školách a výskytom problémového správania žiakov, resp. jeho jednotlivých prejavov či výskytom sociálno-patologických javov. Predpokladali sme, že na školách, kde nie je špeciálny pedagóg, ktorý by intenzívnejšie pracoval, v zmysle reedukácie, so žiakmi s poruchami správania (špecifickými i nešpecifickými),

a ani sociálny pedagóg, ktorý sa primárne zameriava na prevenciu sociálno-patologických javov, bude aj vyššia početnosť výskytu žiakov s problémovým správaním a väčší výskyt vo všeobecnosti sociálno-patologických fenoménov. Na základe realizovaného empirického bádania a štatistického vyhodnotenia získaných dát môžeme konštatovať, že hypotéza sa nám potvrdila v nasledovných oblastiach správania žiakov, resp. že existuje štatisticky významný súvis medzi intervenčným a preventívnym vplyvom vybraných odborných zamestnancov na školách a výskytom uvedených prejavov správania: *fyzické prejavy agresívneho správania; odmietanie plnenia požiadaviek a rešpektovanie pravidiel; hádky s dospelými, resp. s autoritami; obviňovanie iných zo svojich chýb a zlého správania; vlámanie sa do domu, budovy či auta; krádež nejakej veci; zostávanie do noci vonku napriek zákazom rodičov; úteky z domu; požívanie alkoholu a drog.*

Skúmali sme aj ďalšie prejavy problémového či poruchového správania, pri ktorých sa však naša hypotéza nepotvrdila, i keď početnosť a percentuálne vyhodnotenie výskytu nevhodného správania bola v prospech žiakov škôl, kde pôsobí školský špeciálny pedagóg, ale štatisticky významný vzťah sa nepotvrdil. Oblasti, pri ktorých sme museli zamietnuť sformulovaný vedecký predpoklad sú nasledovné: *slovné prejavy agresívneho správania; autoagresia; kyberšikana; prejavy hnevu a rozčúlenia; zlomyseľnosť a pomstychtivosť; klamstvá pre získanie výhody alebo prospechu; záškoláctvo; fajčenie; hranie hazardných hier.* Podrobný popis výskumného procesu a výskumných výsledkov uvádzame v našej vedeckej monografii (Jedličkova, P., 2019).

Záver

Ak sa poruchy správania neriešia, majú tendenciu prehľbovať sa, rozširovať, zväzňovať. Preto sa odborníci na danú oblasť (špeciálni pedagógovia a sociálni pedagógovia, psychológovia, koordinátori prevencie a pod.) neustále snažia vytvárať nové efektívne programy na zmiernenie nežiaducich vzorcov správania, prípadne na ich úplnú elimináciu či prevenciu ich vzniku. Preto veríme, že náš príspevok prispel k zdôrazneniu potreby zamestnávať na školách práve týchto uvedených odborníkov.

PodĎakovanie

Štúdia bola napísaná v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0100/18.

Bibliographic references

- GAVORA, P. 2007. Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu. Bratislava : UK, 229 p. ISBN 978-80-223-2317-8.
- HORNAKOVA, M. 2016. Poruchy chování a emoční poruchy. In Lechta, V. (ed.). Inkluzivní pedagogika. Praha: Portál, pp. 362 – 377. ISBN 978-80-262-1123-5.
- HORNAKOVA, M. 2013 Problémové správanie u detí - niektoré príčiny a možnosti pomoci. In Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky, vol. 23, n. 3, pp. 243-255. ISSN 1211-2720.

- HORNAKOVA, M. – RACKOVA, O. 2016. Poruchy správania ako výzva. Ružomberok: Verbum. 259 s. ISBN 978-80-561.
- JEDLICKOVA, P. 2019. Práca sociálneho pedagóga a školského špeciálneho pedagóga so žiakmi s problémovým správaním. Nitra: UKF. 170 p. ISBN 978-80-558-1473-5.
- KALEJA, M. 2013a. Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice. Ostrava, OU. 264 p. ISBN 978-80-7464-396-5.
- KALEJA, M. 2013b. Základy etopédie. Ostrava: OU. 74 p. ISBN 978-80-7464-271-5.
- KROUPOVA, K. et al. Slovník speciálněpedagogické terminologie. Praha: Grada Publishing, 328 p. ISBN 978-80-271-9344-8.
- MIOVSKÝ, M. 2006. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada Publishing. 305 p. ISBN: 80-247-1362-4.
- RABOCH, J. – HRDLICKA, M. et al., 2015. Diagnostický a statistický manuál duševných porúch DSM 5. Praha: Portál. ISBN 978-80-86471-52-5.
- SVARICEK, R. – SEDOVA, K. et al. 2007. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry. Praha : Portál, p. 96-112. ISBN 978-80-7367-313-0.
- Zákon č. 138/2019 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch.
- VAGNEROVA, M. 2014. Současná psychopatologie pro pomáhající profese. Praha : Portál., 816 p. ISBN 978-80-262-0696-5.